תנ״ך · אחרונים · חיד״א · חומת אנך · כתובים

חומת אנך על קהלת

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חומת אנך על קהלת

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חומת-אנך-על-קהלת/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פסוק א 4
פסוק ב 4
פסוק ג 4
פסוק ח 5
פסוק יז 5
פרק ב 5
פסוק א 5
פסוק ב 5
פסוק ה 5
פסוק ח 5
פסוק יג 6
פסוק כה 6
פרק ג 6
פסוק ב 6
פסוק ד 7
פסוק יד 8
פסוק יט 8
פרק ד 8
פסוק ב 8
פסוק יד 8
פרק ה 9
פסוק א 9
פסוק ט 11
פרק ו 11
פסוק ג 11
פסוק ז 11
פסוק ט 12
פסוק יב 12
פרק ז 12
פסוק ג 12
פסוק ה 12
פסוק י 13
פסוק יא 13
פסוק יט 14
פסוק כג 15
פרק ח 15
פסוק א 15
פסוק ה 15
פסוק ט 16
פסוק י 16
פרק ט 16
פסוק ז 16
פסוק יד 17
פרק י 17
פסוק א 17
פסוק יא 18
פסוק יט 18
פרק יא 18
פסוק א 18
פסוק ו 19
פסוק ט 19
פסוק י 20
פרק יב 20
פסוק ב 20
פסוק ט 20
פסוק יג 21

פרק א

פסוק א

דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם. פירש מהר"ר אברהם פריצול ז"ל בפירוש כ"י (שחיברו שנת רפ"א) כי תיבת קהלת על המחשבה והחקירה השכלית אוספת החכמות. בן דוד שחננו ה' החכמה. מלך בירושלם לעומק חכמת הספר ייחסו לירושלם כאלו חברו לחכמי ירושלם החשובים מכל ישראל כי שם התורה והחזיון. וספר משלי שיש בו מוסרים כוללים נתיחס מלך ישראל בכלל. ושיר השירים שמדרגתו גדולה בסודות הדבקות והנבואה ייחס אותו לעצמו אשר לשלמה עכ"ד ואפשר לומר בסגנון אחר דברי קהלת שהקהיל חכמות הרבה ואמר בלשון נקבה שהיא פרה ורבה כך הוא מוליד ומרבה החכמה. וזה גרם לו היותו בן דוד עבד ה' ודבק בו דבקות גמור. וגם היה מלך בירושלם עיר החכמה ובשתים עלתה לו להתחכם מאד. ובשיר השירים אמר לשלמה שרומז מלך שהשלום שלו כמו שכתבתי שם בס"ד:

פסוק ב

הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל. אפשר כי יש ב' מיני ידיעה להכיר העניינים אחד בשכל ויתרון דעת לבא עד קיצו של הענין. ואחד בנסיון במעשה. וז"ש הבל הבלים אמר קהלת בחכמתו ובדעתו תאומו"ת נולדו החכמה והמדע. ומצד השכל אמר הבל הבלים וז"ש אמר קהלת המורה על קהילת החכמות. ומלבד זה גם בנסיון במעשה ניסה וידע בנסיון במעשה הבל הבלים ומאחר שכן דבשכל ומעשה אומר הבל הבלים ודאי שהכל הבל בלי שום ספק:

פסוק ג

מה יתרון לאדם וכו'. אפשר דרמז על מדת הענוה שהיא יתד שהכל תלוי בה אם לחיי גופו בהיותו עלוב ולא עולב ומעביר על מדותיו. ואם לחיי נפשו היא העולה שהוא מרכבה לשכינה ומכוין לאמיתה של תורה וניצל מהחטא ושאר מעלות רמות. וז"ש מה יתרון ע"ד ונחנו מה. כלומר מה להחשיב עצמו כמי שאינו זהו יתרון לאדם בכל עמלו בין לגוף בין לנפש הלא תראה דור הולך ודור בא והארץ אלו ענוים כמו שפירש רש"י ז"ל לעולם עומדת מי המתקיימים הענוים והנמוכים המגיעין עצמן עד לארץ עכ"ל וכתב בספר דברי אמת להרב מהר"ש עדני ז"ל עומדת מצאתיה מוגהת בוי"ו:

פסוק ח

כל הדברים יגעים וכו'. ראיתי להסמיך כאן תוכחות מוסר, אמרו במדרש שמות רבה ריש פרשה י"ג וז"ל לא ייעף ולא יגע אמר הקב"ה במה אני יגע במי שהוא מכעיס לפני בדברים בטלים כד"א הוגעתם ה' בדבריכם הוי וכעס אויל כבד משניהם עכ"ל ויסתמר האדם שערת בשרו שהקב"ה כב יכול יגע בדבריו. וזה שאמר כל הדברים יגעים כלומר כל דברים אסורים ודברים בטלים יגעים דכב יכול הקב"ה יגע בהן כד"א הוגעתם ה' בדבריכם. לא יוכל איש לדבר כי משחית נפשו. ובפרט בלשון הרע שחמור כע"ז ג"ע וש"ד. לא תשבע עין לראות כי המסתכל בעריות איסור גדול וכתב רבינו יונה דהוי מומר לדבר אחד. וכתב רבינו האר"י זצ"ל דמתגלגל בעוף הנקרא ראה ולא תמלא אזן משמוע דאמרו בפרקא קמא דכתובות אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהן נכוות תחלה לאברים:

פסוק יז

ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללות ושכלות. ירמוז על מה שבקש שלמה לדעת החכמות הזרות שהם הוללות ושכלות בערך דרכי ה'. מהר"א פריצול ז"ל בפירוש כ"י. והרב מהר"ש עדני ז"ל בספר דברי אמת כתיבת יד כתב ושכלות זו לבד לשון טפשות אף על פי שכתוב בשי"ן:

פרק ב

פסוק א

לכה נא אנסכה. פירוש אנסה אותך דברי אמת כ"י להרב מהר"ש עדני ז"ל:

פסוק ב

ולשמחה מה זה עושה. פירוש כי תפסק ולא תמשך ותאבד כחות השכל שהשחוק והשמחה הפכיים מהם מפרשים:

פסוק ה

ונטעתי בהם עץ כל פרי. יורה על חכמת שלמה שנטע כל אילן ואילן במקום המתייחס אליו להיותו חכם בטבע הנמצאות כלם ויודע טבע המחצבים והמקורות וטבע מקומות העפר ומראיתם הראויים לכל נטע ואילן. מהר"א פריצול ז"ל בפירושו כ"י:

פסוק ח

שרים ושרות. פירש רש"י מיני כלי זמר. אפשר דבא לאפוקי שלא נפרש משוררים ומשוררות דהא קי"ל קול באשה ערוה. אך אפשר לפרש משוררים ומשוררות ולא

היו בבת אחת אלא שרים לחוד ומשוררות לחוד. והמשוררות היו מנשיו ופלגשיו ויש לדחות:

פסוק יג

וראיתי שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך. כת הקודמין פירשו דרך הלצייי כי הנה בהגדה ש"פ אמרו רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו ולפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר. ומקשים שגם החכם אמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם הרי שאמר אתכם כמו שאמר הרשע מה העבודה הזאת לכם ואשתפוך חמימי לכם ולא לו. והתשובה לזה כי החכם אמר אשר צוה ה' אלהינו והרי כלל עצמו עם ישראל ואמר ה' אלהינו מה שלא אמר הרשע. והפרש זה נמצא בכתוב ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה. הרי דבאור כתיב ויקרא אלהים ובחשך לא נאמר וזהו דרך הלצה ויתרון החכמה מן הסכלות רמז דהחכם אמר מה העדות אשר צוה אתכם כמו הרשע שאמר מה העבודה הזאת לכם. ועין רואה דלרשע אמר לכם ולא לו וכו' ולחכם אין הרגש כלל ומוכרח דיש הפרש לז"א ויתרון החכמה מן הסכלות כלומר מן החכם לרשע הוא שהחכם אמר ה' אלקינו והרשע לא אמר והיינו כיתרון האור מן החשך דכתיב ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה הרי דבאור כתיב אלהים ובחשך לא כתיב וזה עצמו ההפרש שיש בין חכם לרשע:

פסוק כה

ומי יחוש. לשון מהירות ויש מפרשים לשון חשש. דברי אמת להרב מהר"ש עדני ז"ל:

פרק ג

פסוק ב

עת ללדת וכו'. אפשר להסמיך ולרמוז מ"ש רז"ל שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש. ואמרו פ"ק דמגילה דהמן שחיק ומחיק כשנפל גורלו באדר שמח דבשבעה באדר מת משה רבינו ע"ה ולא ידע דבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד. ושמעתי מעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה משם רבו הרב הגדול שארנו כמהר"ר אברהם יצחקי ז"ל שפירש דהנה עת הלידה הוא מזל בריא וחזק מאד. ואיך יתכן שביום ההוא יפטר לב"ע והיה אומר הרב ז"ל דהצדיק יום פטירתו הוא יומא דהלולא עלה בקב"ק כל אשר סיגל מתורה ומצות ואל על יקראוהו לאור באור החיים ולהתענג על ה'. ואדרבא להיות מזלו בריא וחזק לכן יפטר מעה"ז הנפסד לתור לו מנוחה לעידני"ה קא אזיל. וחסר"ו של אדם בליעל שלא מדעתו כי שמח דבשבעה באדר מת משה רבינו

ע"ה. והוא לא ידע דבשבעה מת ובשבעה נולד ואיך יתכן אלא מוכרח דאדרבא יען מזלו בריא וחזק נפטר ביום ההוא כי הוא עילוי גדול לו כדבר האמור עכ"ד ואני הדל מוסיף איזה נפך כי גדול מאד יום הפטירה שבעת ההיא מברר ניצוצי הקדושה אשר בקליפות בכח נשמתו ותורתו ומצותיו. והוא ענין גדול לפי שמזלו בריא מאד. והנה אמרו רז"ל דבשעת מתן תורה שאל הקב"ה ערבים ואמרו ישראל בנינו ערבים עלינו ונתרצה בזה הקב"ה והוו בה קמאי דהערב חייב כשאין לו ללוה לשלם. והכא יש ללוה לשלם. ומה שעושה לערב דהיינו להמית הבנים היה יכול לעשות ללוה להמיתו. והרב משנה למלך פכ"ה דמלוה פריק לה עם תשובת הרשב"א ז"ל סימן אל"ף ק' דהכא ידע שיכול ליפרע מהלוה ועם כל זה נכנס ערב עש"ב ואני הדל הרגשתי דרז"ל בפירוש אמרו הכא שאין ללוה לשלם והוא נגד דברי הרב ז"ל. ואני בעניי תירצתי דהכא אין לו ללוה לשלם מקרי כי החוטא ברשעו היו טמעי"ם ניצוצי תורתו ומצותיו בקליפה ולו חפץ ה' להמיתו אין בו מועיל להוציא לאור ניצוצי הקדושה כי בעונו ילך לגיהנם ולעונשים אחרים הראויים לחטאותיו ועונותיו. אבל ניצוצי הקדושה בחלקו של טורף ואין מציל. ולכן הקב"ה נפרע מן הערב בניו הקטנים נשמות קדושות שאין בהם חטא ומלאים מצות מעניית אמנים וברכות ותפלותם וקצת תלמוד תורה ובמותם נעשה בירור גדול מניצוצי התורה והמצות הנטמעים בקליפות בכח נשמתם ותורה ומצות. ולפ"ז שפיר קרינן דאין ללוה לשלם ונפרע מן הערב. וזה אפשר דרך אסמכתא שזה רמז עת ללדת ועת למות שהקב"ה ממלא שנותיהם מיום אל יום. ואפילו באותה שעה שנולד וז"ש עת ללדת ואותו עת בעצמה עת למות שממלא ימי הצדיקים. וכי תימא כיון שעת ללדת הוא עת שמזלו חזק ובריא אולם ואיך ימות באותו העת לז"א עת לטעת ועת לעקור נטוע כלומר מפני שמזלו שנולד וזהו עת לטעת אדרבא מזלו בריא שימות ויעקור נטוע בקליפה מתורה ומצות שטרף כי לו במותו יקח כמה ניצוצות הקדושה ויעלם בכחו החזק. ובזה תבין עת להרוג הבנים קטנים הערבים על אביהם וקשה דימות הלוה בעצמו אבל התירוץ ועת לרפוא דע"י מיתת הקטנים תעלה ארוכה ומרפא לברר ניצוצי הקדושה משא"כ החוטא בעצמו שאינו עושה במיתתו כלום רק שילך לגיהנם בעונו ואין לו ללוה לשלם מיקרי:

פסוק ד

עת לבכות. פירש"י בתשעה באב. ואפשר ועת לשחוק שהיה זיווג עליון כיום מועד כדי שתהיה לנו אחרית טוב כמ"ש עיר וקדיש הרמ"ע ז"ל והבאתיו דבריו בנחל על פסוק קרא עלי מועד ע"ש באורך ודוק:

פסוק יד

עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שיראו מלפניו. אפשר כמשז"ל שהקב"ה בנה ג' רוחות ונשאר צפון חרב שאם יאמר אדם שהוא ברא העולם יאמרו לו שאם כדבריו יברא רוח צפון וז"ש עליו אין להוסיף ורוח צפון שלא יש ישוב אין שום אדם יכול להוסיף והאלקים עשה ג' רוחות לבד שיראו מלפניו ויודו שהוא ברא העולם:

פסוק יט

ומותר האדם מן הבהמה אין. הראשונים רמזו אין ר"ת אמירת ידיעה נשמה במוט"ב תלתא כחדא לאדם וזה יתרון לאדם:

פרק ד

פסוק ב

ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה. שמעתי דהבא לשבח אשה שמתה לכבודה ואינו יודע שבחיה כי כל כבודה בת מלך פנימה. וכן לאיש שלא הכירו. יכול לשבחה ממה שידע בבני ביתם שהם טובים ויראי ה' מזה נודע שגם הנפטר או הנפטרת כמוה כמוהם. וזה שמעתי בשם הרב החסיד מוהר"ר יהודה הכהן ז"ל מרבני עה"ק ירושלם ת"ו הקדמונים. פסוק שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' דהול"ל יריאת ה' ופירש ז"ל אשה שהיא צנועה ואינה ניכרת לשבחה. אז אני רואה יראת ה' שיש בבני ביתה ועל ידי זה היא תתהלל דגם היא יריאת ה' ויש לה מעשים טובים וז"ש ושבח אני את המתים שאיני מכיר מעשיהם מן החיים פירוש בני ביתם שהם טובים ויריאי ה' ועי"ז אני משבח למתים:

פסוק יד

מבית הסורים יצא למלוך. דרשוהו על יוסף הצדיק ע"ה. ואמרו רז"ל כי דמות אביו יעקב ע"ה נראה לו ועי"ז ניצול. וזאת לפנים רמזתי אני בעניי בפסוק ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם בבית כי תיבות ואין איש ר"ת ודמות אביו יעקב נראה אל יוסף שם. ושמעתי משם מר זקני החסיד ועניו תלמיד הרב פרי חדש ז"ל אבי אבי כמהר"ר ישעיה ז"ל שפירש פסוק ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך הכוונה ראה פניך לא פללתי שח"ו הייתי חושש שמא אתה רשע ואסור להסתכל בפני אדם רשע. אך חסד ה' והנה הראה אותי אלקים שהראה דיוקני אליך ועי"ז נצולת מהחטא וגם זרעך זרע קדש עכ"ד ויש לרמוז דס"ת מבית הסורים יצא הוא אמת שהוא יעקב אע"ה כמ"ש תתן אמת ליעקב שהוא הצילו ועי"ז מבית הסורים יצא למלוך:

פרק ה

פסוק א

אל תבהל על פיך וכו'. פירוש הרב עיר וקדיש כמהר"ר חיים הכהן ז"ל הרב המחבר טור ברקת בספר מנורת זהב כ"י כי הנה אשר חכמים יגידו דבשני מקומות ישראל פעלו עם הקב"ה בסיני פעלו בפיהם ואמרו נעשה ונשמע ולבם לא נכון עמו. ובבבל פעלו בלבם אבל המרו בפיהם. אמר הקב"ה יבא זה הלב ויכפר על אותו הלב והפה של סיני מכפר על פה וזה הדבר היה להם דהדור קבלוה בימי אחשורוש. ולכן יאמר אל תתן את פיך דמאחר דפיך ענה בך וקבלת התורה מחדש וזה היה ברצונך מכאן ואילך אל תתן את פיך דהרי נתבטל טענתך למה שאל הקב"ה ערבים לתורה וזה היה לך כי פיך ולבך לא היו שוים כשאמרתם נעשה ונשמע מ"מ ע"י טענה זו עתה דהדור קבלוה בימי אחשורוש מרצונם בערבות הילדים כמ"ש קבלו וקיימו היהודים עליהם ועל זרעם ולכן הזהר אל תתן את פיך פה קדוש לחטיא את בשרך כי אם תתבטל מהלימוד אז יסורין באים עליך כמשז"ל ואל תאמר לפני המלאך המכריז בכל יום כמשז"ל בכל יום בת קול יוצאת מהר חורב אוי להם לבריות מעלבונה של תורה כי שגגה היא ולא יחשוב לעון מזיד דמעיקרא אנוסים היינו. ונ"ט דאל יאמר כן. לפי שיקצוף האלהים על קולך עתה יותר לפי דבסיני היה הקול יפה אמנם עתה אתה מפסיד הקול ויקצוף אלהים על קולך זה וחבל את מעשה דידך הם התנוקות כי ברצון הדור קבלוה זהת"ד הרב ז"ל. ולי ההדיוט אפשר לפרש הפסוקים הנמשכים. וידוע מ"ש הרשב"א ז"ל עמ"ש מכאן מודעא וכו' הדור קבלוה וכו' שהקשה מה קבלה זו עושה מסוף העולם לתחלתו ואם קודם אחשורוש לא היו מצווין למה נענשו. ותירץ דעל ידי נתינת הארץ נתחייבו דכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ולפיכך כשעברו על התורה הגלם ומשגלו יש מודעא ולפיכך חזרו וקבלוה בימי אחשורוש זהת"ד הרשב"א ז"ל. ותמה עליו הרב הגדול מהרח"א ז"ל במקראי קדש דף ב' דא"ה למה נתחייבו מיתה בבית ראשון ולטעם הרשב"א ז"ל אף דגלות חייבין מיתה אין חייבין וצ"ע עכ"ד ואני עני נראה לדעתי הקצרה דאין כוונת הרשב"א ז"ל דבעוברם בתורה והם בארץ אינם חייבין מיתה דכיון דקבלו התורה ועונשיה בעבור מתנת הארץ והם אחוזים בארץ חייבים מיתה וכל עונשי התורה ומשו"ה נהרגו ומן הדין היה לעשות כליה ח"ו אלא דברחמיו שפך חמתו וכו' ונהרגו רבים ונענשו בעונשים קשים ומרים וברוב רחמיו השאיר פליטה והגלם וקצר הרשב"א ז"ל וכתב וכשעברו על התורה הגלם לומר דחזרה המודעה ולא הוצרך להאריך בדברים ידועים ופשוטים ומעתה נבא להני קראי ואפשר לפרש אל תבהל על פיך כלומר לא

תהיה נבהל איך תתחייב בתורה על פיך שאמרת נעשה ונשמע מאחר שהיית אנוס ולא היה בלב וז"ש ולבך שלא היה נכון אל ימהר להוציא דבר שיש לך מודעא. ומה שלא אמרת היום כדאמרינן בנדרים גבי נודרין להרגין והוא באומר בלבו היום. הטעם כמ"ש מהרד"ך ז"ל בתשובה דלבשר ודם צריך שיאמר היום אך לצד עליאה שיודע מחשבות אי אפשר לומר היום וז"ש לפני האלהים. וא"כ המודעא בדין זה אינו חדא כי האלהים בשמים הוא אלהינו אלהי כל בשר ואם במעמד הר סיני כפה גם עתה לא עבר האונס והס כי לא להזכיר ועוד ואתה על הארץ פירוש ארץ ישראל כמו שאמרו רז"ל דהארץ זו א"י וכיון שנתרצית במתנת הארץ הרי נתנה בעבור שמירת התורה ואין כאן מודעא על כן יהיו דבריך מעטים שאין לך שום טענה. ומכלל שצריך לפרט כאשר תדור נדר לבית האלהים אל תאחר לשלמו דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט ומזה תקיש על הכלל דאשר נדרת כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע לית ליה פטר"י ואין כאן מודעא. וחזר ואמר אל תתן את פיך לאפוקי שלא יאמרו הן לו יהא שנתחייבו בקבלת הארץ ס"ס אם יעברו על דת דינם לצאת מא"י וכיון שיוצאים מא"י חזרה המודעא ובטלה הקבלה כמו שהקשה הרב מהרח"א ז"ל על הרשב"א כמש"ל לז"א אל תתן את פיך בטענת מודעא לחטיא את בשרך לשון חסרון כמו שפירשו המפרשים דלא סגי ביציאת הארץ כי אם בעונשים מרים לחסר בשרך במיתה וביסורין דכאשר קבלו מתנות א"י בעבור ישמרו חקיו וחטאו נתחייבו בכל העונשים ואל תאמר לפני המלאך המשחית ע"ד שפירשו רז"ל כי שגגה היא דח"ו שגגה יצאה מלפני השליט הבורא יתברך להענישם כי אין חייבים רק לצאת דזה אינו כמו שכתבנו בעניותנו בסמוך. למה יקצוף אלהים על קולך זה שאמרת כי שגגה היא וחבל את מעשה ידיך שאתה נוגע בכבוד ה' ודבריך לעו וקול כסיל ברוב דברים כדאמרן א"נ אפשר במשז"ל דברית הלשון וברית המעור מכוונים ואם יחטא איש לדבר דברים האסורים נותן יד לסט"א ויטמאוהו בקרי וכיוצא וענש יענש וז"ש אל תתן את פיך בלה"ר וכיוצא שזה גורם להחטיא מלשון חטא את בשרך כינוי שיטמאוך בקרי. ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא אם אירע בו קרי בחלום או בהקיץ. כי אתה הגורם בפגום בלשון למה יקצוף האלהים על קולך בדברים האסורים וחבל את מעשה ידיך שגורם מיתת בנים בעון הקרי. א"נ אפשר כמשז"ל כי האדם ברשעו התורה שלומד ומצות שעושה הכל הולך לסט"א וכתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וכו'. וכתב מהר"ם אלשיך ז"ל דהלשון הוא כלי שרת לעבוד ה' ובפרט בגלות דאין לנו מקדש וקרבן וכהן שיכפר בעדנו. רק זה נשאר לעבוד ה' בלשון לברך ה' ולהתפלל וללמוד ולפייס לעני וכיוצא ונמצא רוב עבודת ה' הוא בלשון. והרי מדבר לה"ר כע"ז ג"ע ש"ד ונבלות

הפה אפילו נחתם וכו' וכיוצא בשאר דברים האסורים ונמצא מטמא הלשון וכל הגוף. והלשון בפרט מטונף ומשוקץ ונמאס. ואיך אח"כ ישרת לה' לברך ולהתפלל וללמוד בכלי סרוח סר"ח העודף לישנא בישא זהת"ד. וז"ש אל תתן את פיך לחטיא את בשרך שלא תדבר לה"ר וכיוצא לחטיא את בשרך הא גופ"א קשיא חתיכה נעשית נבלה. ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא לומר מה עשיתי דבור בעלמא. כי הוא עון פלילי. ולע"א כי אח"כ כשלומד ומתפלל בלשון מאוס ומטונף מגדיל עונות וז"ש למה יקצוף האלהים על קולך על דרך הקול קול יעקב כלומר קול תפלה ולימוד וחבל את מעשה ידיך על רוב זדונך לשרתו בכלי מלוכלך נבזה ונמאס. א"נ אפשר במ"ש רז"ל לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן וכמה מעשיות אמרו בש"ס דהויא בשגגה ונתקיים הדבר ואמרו בזהר הקדוש דיש כח הנקרא אוררי יום וכשהאדם מקלל עצמו או פותח פיו תופסים הדבור ההוא ומקטרגים במזכרת עון עד שיתקיים. וז"ש אל תתן את פיך שלא יהיה לך פתחון פה לדבר רע או קללות. לחטיא את בשרך שתתקיים הקללה או הדיבור ההוא. ואל תאמר לפני מלאך חבלה כי שגגה היא. למה יקצוף האלהים על קולך זה שאתה גורם למקטרג וחבל את מעשה ידיך כי אתה נענש גם על אשר היית סיבה שתבא עליך הרעה ח"ו:

פסוק ט

אוהב כסף. אמרו רז"ל אוהב מצות וכו' ואפשר דמצות עשה הם בחסדים ולזה דרשו אוהב כסף שרומז לחסד לא ישבע מצות. א"נ אוהב כסף מצות לא ישבע כסף ממש דמפזר כספו לקיים מצות ולהרבות צדקות. א"נ אוהב כסף בעה"ב לא ישבע כסף בעה"ז שמפזר לעניים והוא חלקו לעוה"ב:

פרק ו

פסוק ג

ורב. פירש רש"י ז"ל לשון די שהיה לו רוב ממון כל ימי שניו עד בלי די. דברי אמת להרב מהר"ש עדני ז"ל:

פסוק ז

כל עמל אדם אדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא. אפשר לרמוז דעיקר העבודה הוא שלא על מנת לקבל פרס בשום צד לא בעה"ז ולא בעה"ב. ודרך כלל כל התורה והמצות שעושה יהיה בכונה ליחד קב"ה ושכינתיה וזה רמז כל עמל אדם ר"ת גימטריא הויה אדני שהם יחוד קבה"ו וזהו כל עמל אדם שהוא הצדיק ליחד הויה אדני שהם קבה"ו.

וזה יהיה כונתו בעמלו בתורה והמצות. וגם הנפש לא תמלא פירוש שאין כונתו אפילו לצורך נפשו בעה"ב רק ליחד קבה"ו דוקא:

פסוק ט

טוב מראה עינים מהלך נפש. פירוש טוב היה לזה והוכשר בעיניו לראות בעושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה הניתן בנפש גם זה הבל הניתן לרשעים. דברי אמת כ"י להרב מהר"ש עדני ז"ל והנה פ"ח דיומא אמר ריש לקיש טוב מראה עינים באשה מגופו של אותו מעשה וכתב הרב מהר"ם ן' חביב ז"ל בשיטתו יראה דכונת ריש לקיש להזהיר לבני אדם דכיון דיש תענוג להסתכל באשה מגופו של מעשה לכן צריך שיפרוש האדם להיות קדוש שלא להסתכל בנשים עכ"ל ולא זכר הרב שכן כתב הסמ"ג לאוין קכ"ז וז"ל וכן אסור להסתכל ואומר פ"ח דיומא טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה לפיכך צריך להזהר מאד בדבר עכ"ל וכן כתבו בתוספות ישנים ע"ש (ולא נדפסו בימי מהרמב"ח):

פסוק יב

כי מי יודע וכו'. פירוש איש אשר יודע מעשים טובים שיהיו טובים לו בעולם החיים שכלו ארוך ויעשה לאותם מעשים טובים בזה הזמן הדומה להבל ולצל ולא יאמר אניח לבני כי מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו וגו'. דברי אמת כ"י:

פרק ז

פסוק ג

טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לב. אפשר להסמיך כאן דרך הלציי שהוא אזהרה בגידול בנים בקטנותם וכשהגיעו לפרקן. כי אף אמנם האב מייסר אותם וגוער בהם שבטו יתן. אם לפעמים מראה להם חיבה ואהבה וישק להם. לא עשה כלום. אך הסדר הנכון להראות פנים זועפות תדיר ולא יראה להם אהבה כלל. ובזה א"צ להכותם תדיר וז"ש טוב כעס משחוק להראות לבן שהוא כעוס משחוק שיראה להם אהבה ולא יסבור כי במה שמראה להם אהבה יהיו טובים לא כן הדבר אלא טוב כעס כי ברוע פנים שיראה האב לבנו ייטב לב הנער ויתקן ענייניו וזו היא דרך ישרה להנהיג בניו:

פסוק ה

טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים. אפשר דהגם דאיש צדיק בשומעו שיר כסילים הוא מתחכם לעשות להפך ומשם ילמד ליראה את ה' וכמו שפירשנו בעניותנו איזהו חכם הלומד מכל אדם שבחכמתו למד מכל אדם אפילו מכסיל וטפש

ובעל אומנות וכיוצא שמתבונן ולמד ממנו לעבודת ה' או שיעשה להפך או שילמד מזריזות שיש להם בעה"ז להיות זריז בתורה ומצות וזהו חכם שמכל אדם ומכל ענין למד לעבוד ה'. וה"נ מירי באיש צדיק השומע שיר כסילים דמזה ילמד כמה ענינים ליראה את ה'. עם כל זה יותר טוב לשמוע גערת חכם דאהני זכות החכם להשפיע עליו רוח חכמה ושב ורפא לו וזה טוב מאיש צדיק השומע שיר כסילים ומתוכו ילמד ליראה את ה'. דמ"מ חסורי מחסרא זכות החכם דזכותו מועיל מאד לעבוד ה':

פסוק י

אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים וכו'. אפשר במה שידוע דבעלי חכמות חיצוניות השיגו האחרונים יותר מהראשונים וזה מפורסם בספריהם ללשונותם בגויהם. וכפי זה יש מקום שאלה דבחכמת התורה אחסו"ר דרי ואין באחרונים שמץ מנהו מחכמת הראשונים. ומה נשתנה חכמת התורה משאר חכמות. והתשובה לזה כי שאר חכמות כשיהיה לאדם שכל טוב וישר אפשר שישיג יותר והוי כנגס על גבי ענק. אבל חכמת התורה מלבד שכל טוב. צריך שיהיה לו שפע משמיא מיהב יהבי להבין התורה רוחנית והן בעון פסק רוח הקדש ונתמעטה ההשפעה כפי ערך הדור. ומשו"ה אבדה רוח חכמה והאידנא בצר לבא. וז"ש אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי חכמת התורה היתה מרובה והרי חכמות חיצוניות השיגו יותר האחרונים. כי לא מחכמה שאלת על זה דהתורה רוחניות וצריכה שפע מן השמים ולא דמי לשאר חכמות:

פסוק יא

טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש. אמרו במדרש טובה חכמה של יהושע עם נחלה שהנחיל את הארץ. ואפשר דה"פ טובה חכמת התורה שקבל ממשה רבינו ע"ה ונתבטלה המודעא עם נחלה שהנחיל את הארץ כמ"ש הרשב"א ז"ל דבמתנת הארץ בטלה המודעא. ויותר לרואי השמש הצדיקים דלת"ח לא כפה ההר כמ"ש רעיא מהימנא בח"ג דף קכ"ה דלא כפה ההר על ת"ח אלא על ע"ה אי נמי אפשר דתורה שבעל פה נגד מלכות וא"י נגד מלכות וזה טעם דאוירא מחכים וזה שאמר טובה חכמה של יהושע תורה שבעל פה והיא נגד מלכות ופני יהושע כלבנה מלכות עם נחלה א"י מלכות ולכן יכוונו לאמת ויותר לרואי השמש שקבלו ממשה רבינו עליו השלום דשפע משה רבינו עליו השלום עם א"י אהני טובא לכוון את ההלכה ודוק כי קצרתי:

פסוק יט

החכמה תעז לחכם. אמרו רז"ל החכמה תעז לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו השבטים. ואפשר במה שיש לחקור דכתבו המפרשים דהני תלתא אוכלין אבר מן החי ותולין עיניהם בבנות הארץ ומזלזלין בבני השפחות בכלן היו יוסף ואחיו פליגי בגופי הלכות ופירשום המפרשים כל אחד לדרכו איכו השתא ניחזי אנן כי השבטים כל בי עשרה. ויוסף הצדיק ע"ה יחיד וקי"ל הלכה כרבים ומדוע ככה עשה להחזיק בדעתו ויבא יוסף את דבתם והי"ל לבטל דעתו. גם יקשה על יעקב אע"ה דנראה דהיה מסכים לדעת יוסף והלא השבטים הם רבים. ואפשר לומר בהקדים פלוגתא דמהר"י בי רב ז"ל ומהר"ר לוי ן' חביב ז"ל בענין הסמיכה דרבני עה"ק צפת תובב"א סמכו והסכימו לדעת הרמב"ם ז"ל שכתב דגם בזמן הזה אם יאספו כל חכמי ישראל ויסמיכו לרב אחד נעשה מוסמך לכל דבר והוי כאלו נסמך ממוסמך אחר כאשר היו עושים לימים ראשונים. ועשו מעשה והסמיכו למהר"י בי רב ז"ל. ואחר מעשה שלחו מתם לעה"ק ירושלם תובב"א להגיד להם אשר עשו ושלחו כתב סמיכה להרב מהרלנ"ח ז"ל. והרב מהר"ר לוי ן' חביב ז"ל האריך לבטל הסמיכה דגם אם נאמר דלהאי מילתא נמי רוב מהני הא כתב הרשב"א ז"ל תשובה והביאה מרן בח"מ סימן י"ג דבעינן רוב מתוך כלם. וא"כ הגם דחכמי צפת הם רוב חכמי א"י ועלתה הסכמתם בענין הסמיכה מ"מ לאו רובא מיקרי דאינו רוב מתוך משא ומתן של כלם. ואם יאמרו עתה נתועד כל חכמי א"י יחד כלם ונשא ונתן בדבר ואשר יסכימו הרוב כן יקום. לא סגי בהכי דכיון דרבני צפת תובב"א כבר גילו דעתם ועשו מעשה גם שעתה יתוועדו כלם והחולקים יטענו טענתם לבטל הסמיכה, הם יחזיקו במעוז סברתם ולא מהימני והביא ראיות לזה. והרב מהר"י בי רב היטב חרה לו כמבואר באורך בסוף תשובות הרב מהרלנ"ח ז"ל בקונטרס הסמיכה דרך ארוכה. והרב פני משה ז"ל ח"ב סימן ק"י כתב דהגם דבעינן רוב מתוך כלם אם אחד אינו בעיר וראו הציבור לצורך לתקן איזה תקון לא יעלה על לב שלא יוכלו רוב הקהל לתקן מפני אחד שהלך ומה שהסכימו רוב הקהל סגי ובכי האי גוונא לא אמרו דבעינן רוב מתוך כלם עיין בדברי הרב ז"ל באורך. ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת שפרא מילתא לומר דהכא השבטים עשו מעשה בדינים אלו על פי סברתם. ואחר שעשו מעשה ידע יוסף הצדיק סברתם ומעשיהם וחלק עליהם. והרצה דבריו לפני מי שגדול יעקב אע"ה וגם הוא שר המסכי"ם את יוסף דבכי הא לא אמרינן אחרי רבים להטות דכי אזלינן בתר רובא היינו כי הנה המלכים נועדו ונשאו ונתנו בדבר ועמדו למנין נמנו ורבו בסברה אחת אז הלכה כסברת הרוב וגם החולקים צריך לבטל דעתם וללכת אחרי רבים. אך

הכא השבטים היו רוב שאינו מתוך כלם. וכי תימא היה להם להתוועד עתה ולישא וליתן לא אפשר דכיון דעשו מעשה על פי סברתם הם נוגעים בדבר ולא מהימני כמ"ש מהרלנ"ח ז"ל על רבני צפת תובב"א כמה דאמרן. וזה רמז קראין והמאמר והחכמה תעז לחכם זה יוסף דחכמתו עמדה לו במחלוקותיו עם אחיו אף כי הם רבים סמך על דעתו מעשרה שליטים אלו השבטים שעשו מעשה בדעתם ולא הוי רוב מתוך כלם. ונתן טעם אשר היו בעיר דהם עם יוסף היו בעיר והיו יכולים להתועד קודם מעשה דבשלמה אם יוסף לא היה בעיר היינו דנים כמ"ש הרב פני משה ז"ל. וכי תימא סוף סוף עתה יתועדו. לז"א כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב פירוש יעשה דבר מהתורה מקודם הוועד ולא יחטא אחר הועד לומר כסברתו דהוי נוגע בדבר כדבר האמור:

פסוק כג

אמרתי אחכמה וכו'. רז"ל אמרו שלא ידע טעם פרה אדומה ואם תחשוב אחכמה והיא רחוקה עולה גימטריא דיני פרה אדומה הרב המג"ן ז"ל:

פרק ח

פסוק א

מי כהחכם ומי יודע פשר דבר. אפשר לרמוז במ"ש ספר כתובה משם הרב פני יהושע במה שאמרו כל העוסק בתורה מזיקין בדלין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף דהמזיקין נקראו בני רשף שהם באים מס"מ ול"י כי ס"מ חציו בקדושה אל. וכשתחשוב ס"ם ל"י גימטריא רשף כמספר סם תף ועל ידי קריאתו בתורה גימטריא תרי"א והוא שם אל המהפך אותיות רשף לרחמים כי אל רש"ף גימטריא תרי"א עכ"ד ואפשר זה רמז מי כהחכם שלומד בתורה לשמה ובזה משבר פשר גימטריא סם תף ויודע לשון ויודע בם אנשי סוכות והיינו חכמת אדם תאיר פניו דיש בו השראת שכינה ועי"ז יודע פשר משבר פשר. ועז פניו תוקף הדין ישונא ויתמתק:

פסוק ה

שומר מצוה לא ידע דבר רע וכו'. אמרו במסכת כלה מה יעשה אדם ויהיו בניו עשירים ויתקיימו יעשה חפצי שמים וחפצי אשתו וכו' אלו הן חפצי אשתו וכו' ישמחנה בשעת תשמיש וכו' שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע וכו' ואפשר לרמוז במ"ש הרב הקדוש מהר"ר שמשון מאסטרופולי ז"ל דקליפת זנות נקראת לר"י וזש"ה ותזני על שמך דאותיות הקודמות על אותיות שמך הם לר"י עכ"ד ואפשר לרמוז דהכא דמיירי בעושה המצוה לשם שמים הוא מפריד קליפה זו שלא תשלוט וז"ש שומר מצוה לא ידע רע ר"ת לר"י

שהוא מבריח מעליו קליפה זו. ובאמצע התיבות הללו תיבת דבר שהוא לשון זיווג על דרך ראוה מדברת. דכשהוא לשם שמים מפריד קליפה זו ולא ידע דבר רע. א"נ אפשר לרמוז בהאי קרא מה שכתבתי אני בעניי בדרושים באורך ותורף הדבר בקצור הוא דאין מעבירין על המצות כשהם מצות חלוקות. אך במצוה עצמה להמתין לעשותה באופן היותר טוב שרי ועדיף טפי על דרך שכתב הרב תרומת הדשן ז"ל להמתין לברך על הלבנה עד מוצאי שבת קדש. אך במצות חלוקות לגמרי אין מעבירין על המצות כמו שהעלה הגאון מהר"ר צבי אשכנזי ז"ל בתשובותיו סימן ק"ו. וז"ש שומר מצוה שהוא ממתין לעשותה כמו ברכת הלבנה להמתין לברך עד מ"ש לא ידע דבר רע דאין בו חטא שמעביר על המצוות. אך זה דוקא במצוה אחת לעשותה באופן משובח שומר מצוה דייקא. אבל עת ומשפט אם הם מצות חלוקות איכא אין מעבירין וגם בתמידין ומוספין נחשב הכל מצוה אחת ידע לב חכם להתבונן בדינין לכוין אל האמת:

פסוק ט

עת אשר שלט האדם וכו'. פירש רבינו האר"י ז"ל שהסט"א עושקת הנשמות כמו נשמת אברהם אע"ה שהיתה מוטמעת בין הקליפות ובאה כשתרח ראש לעע"ז תבע אמתלאי בנדתה וחשב הסט"א זה עת לשחוק דנשמת אברהם תלכד יותר בסט"א ומקיש הויה ליציאה. אבל לרע לו שאברהם אע"ה ראש המאמינים ומילא העולם חסד זהת"ד וא"ש לפי מ"ש ר"ת דהאדם הם הגוים ודוק:

פסוק י

ובכן ראיתי רשעים קבורים וכו'. פירש בספר מקור חיים כי הרשעים יבואו בגלגול לתקן אשר עיותו ולקיים איזה מצות שביטלו וישובו בתשובה באותו פרק באותו אשה. וז"ש ראיתי רשעים קבורים שמתו ונקברו. ובאו ממקום קדוש יהלכו ממחצב הראשון. וכשבאו בעה"ז וישתבחו בעיר אשר כן עשו באותו מקום ובאותה אשה ומשתבחים ששבו בתשובה שלימה:

פרק ט

פסוק ז

לך אכול בשמחה לחמך. ר"ת לאבל שם רמז מש"ה לב חכמים בבית אבל כי איש צדיק וחכם בעידן חדוותא יעלה על לבו מה אחריתו ויכנע. ובזה יהיו כל מעשיו לש"ש. וכן כתיב ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה. ופירשו ז"ל דביום טובה יראה בדעתו יום רעה ובזה יתקן מעשיו ויהיו מעייניו לעבודת ה'. וכל זה רמז בפסוק זה ר"ת לאבל. וס"ת

אכול בשמחה לחמך כלה רמז כ"י לשכינה ליחדה. וידוע דכל אכילה ושתיה בספר זה למדונו רבותינו שהוא בדברי תורה ומצות. וידוע גדולת ומעלת הרץ לדבר מצוה דכ"י כתיב מלך אסור ברהטים ואמרו רז"ל בשביל שתי ריצות שרץ אברהם וכו' וז"ש לך הוי רץ למצוה ותורה וכל כונתך לתקן השכינה הנקראת שמחה וז"ש לך אכול בשמחה. וס"ת כלה רמז שנגלהו ונסתרו הכל יהיה בעבור השכינה ליחדה עם דודה. א"נ אפשר להסמיך מ"ש במנחות דף ז' אבימי אתעקרא ליה מסכתא אתא קמי דרב חסדא לאדכורי גמריה ולישלח ליה וליתיה לגביה סבר הכי מסתייעא מילתא. וזה רמז כלפי רב ששכח איזה דבר ורוצה שתלמידו יזכירהו מה שלמד ממנו. הרב ילך אצל התלמיד כמו שעשה אבימי שהלך אצל רב חסדא תלמידו. וזה שאמר לך אתה תלך אצל התלמיד לזכור מה שלמדת לו וזה רמז אכול בשמחה לחמ"ך דייקא דזהו מה שאתה למדת לו. ועם כל זה כיון שאתה רוצה לזכור לך אתה תלך אצלו כמו שעשה אבימי:

פסוק יד

עיר קטנה וכו'. פ"ג דנדרים א"ר אמי בר אבא עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו אברים ובא אליה מלך גדול זה יצה"ר וכו' ומצא בה איש מסכן חכם זה יצה"ט וכו' אפשר לרמוז דבשני דברים הצדיק נותן כח ליצה"ט ומכניע יצה"ר. אחת היא הענוה בלב באמת דבזה מבטל היצה"ר כמ"ש בכמה מקומות משם המקובלים דאין הפלוני שולט בעניו כן ענוה בגימטריא ס"מ דמי שיש לו ענוה מבטלו וזאת שנית תלמוד תורה וכמ"ש פ"ק דקדושין אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין. וזה רמז מסכן חכם מסכן רמז לענוה שמחשיב עצמו דל מתורה ומצות ונכנע לכל. חכם רמז ללומד תורה לשמה. ובשתים עלתה לידבק ביצר הטוב:

פרק י

פסוק א

זבובי מות יבאיש וכו'. אפשר לרמוז כמ"ש המקובלים דקליפת זבוב מתבטלת בתורה כמ"ש אני בעניי דבריהם ז"ל בדרושים. ובזה רמזתי אני הצעיר פסוק ואברהם זקן בא בימים ראשי תיבות זבוב. ואמרו רבותינו ז"ל ואברהם זקן ויושב בישיבה כלומר ובתורה ביטל קליפת זבוב. וה' ברך את אברהם בכל. וזה רמז זבובי מות יבאיש רמז לקליפת זבוב וחייליה יבאיש לחוטא. ותקנתו יביע שמן רקח יביע אומר התורה המשולה לשמן רקח ר"ת שמן רקח שר שהתורה מבטלת שר זה זבוב שהוא שר של רחיים כמ"ש המקובלים ז"ל.

פסוק יא

אם ישוך הנחש וכו'. אפשר כמו שכתב הרב מהרימ"ט ז"ל בדרשותיו פרשת תזריע דרוש שני כי בריאת כל נפש חיה ובהמה ורמש וחיתו ארץ היתה בריאת הגוף והנפש שוה כאחד. אבל בבריאת האדם שינה הקב"ה ויצר גופו תחלה ואחר כך נפח בו נשמה והטעם כי שאר יצורים תכלית בריאתם לצרכי העה"ז ואין בהם דעת והשכל ולא בחירה ורצון. אך באדם שתי בריאות בריאת גופו ויצירת אבריו ממה שצריך לצרכי העה"ז כל ימי חייו. והב' והיא עיקר יצירת נפשו הוא נפש המשכלת אשר תכיר את בוראה ותדע את קונה ויהי האדם לנפש חיה ות"א לרוח ממללא ותכלית הלשון לספר נפלאותיו ולעסוק בתורה זהו תורף דברי הרב מהרימ"ט ז"ל בקיצור ובזה נבא לרמוז בקראין ונקדים מ"ש כל היתר כנטול דמי ורש"י ז"ל פירש דכל יתר הוי כחסר אבר אחר נגדו. והרמב"ן ז"ל פירש נטול הוא עם המקום שהוא דבק בו. והרשב"א ז"ל פירש כאלו הוא נטול לבד כמו שמפורש בהרב פרי חדש ז"ל י"ד סס"י מ"א והשתא מי שאינו עושה כונת הבריאה בלשון ואזיל לחמר"א אחר החומר כבעלי חיים נמצא הלשון בו יתר על הב"ח וכל היתור כנטול. וז"ש ואין יתרון לבעל הלשון דהרי הוא כנטול כי הלשון נברא באדם להלל לה' וללמוד ולכן דברי פי חכם חן שהיא התורה ושפתות כסיל כל היתר כנטול כפרש"י ז"ל דהוי כחסר אבר כנגדו וז"ש תבלענו כחסר אבר. ואמר שפתות כסיל רמז לחסרון אבר נגדו או תבלענו נטול עם מקום הדבוק בו כהרמב"ן ז"ל ודוק:

פסוק יט

לשחוק עושים לחם. פירוש כי יש אנשים אשר טובעו בענין השחוק יום ולילה לא ישבותו וכשם דכל אדם לחיות צריך לאכול לחם כן הנך אינשי לשחוק עושים במדרגת לחם ערב ובקר וצהרים. הוי סכלים דלא תראו ויין ישמח חיים התורה הקדושה הנמשלה ליין ישמח הצדיקים שהם חיים כי פקודי ה' ישרים משמחי לב. וכי תימא במקום שמחה אנו רואים שצריכה התורה יגיעה רבה. לז"א והכסף יענה את הכל והכסף לשון תאוה כמו נכספה וגם כלתה ר"ל אם יהיה חשקו בתורה יגיע לתכלית מבוקשו וז"ש והכסף יענה את הכל בין חכם בין טפש ע"י התשוקה ישיג בתורה:

פרק יא

פסוק א

שלח לחמך על פני המים וכו'. אפשר במה ששמעתי מעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה במאמר רז"ל עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה וכו'. ולכאורה

יש להעיר דמאי טיבותא היא לבעלי מצות שיהיו בג"ע אצל בעלי תורה והלא בעלי תורה שם יתנו גופי הלכות בעומק הלכה. ובעלי מצות לא ידעו מאי קאמרי רבנן והם יבושו ודבקו צערי"ם בשערים המצויינים. ועט"ר אמ"ן עדן מצא הקדמה ברז"ל דלעת"ל כל העשירים שהיו מהנים ת"ח מנכסיהם ילמדום תורה בג"ע ויתחכמו ובהא ניחא שהקב"ה עושה להם צל וחופה אצל בעלי תורה כי אז גם הם ישמעו וילמדו במאי דעסקי רבנן ובזה היה מפרש עט"ר אמ"ן עדן פסוק ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. הכונה ה' עז שהיא התורה לעמו בעלי מצות יתן לעתיד שילמדום תורה ובזה ה' יברך את עמו בשלום שיהיו בעלי מצות אצל בעלי תורה ויהיה להם שלום ולא יצטערו כי גם ידעו ויבינו מה שהת"ח עוסקים בתורה עכ"ד עט"ר א"מ זלה"ה ומצאתי הקדמה זו בילקוט ראובני ובשכחת לקט. ובזה אפשר כוונת הפסוק לעיל כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. הכונה כי בצל החכמה בצל הכסף שהקב"ה עושה צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה כמ"ש רז"ל וכי תימא אדרבא זה צער לבעלי מצות להיות אצל בעלי תורה כי לא ידעו ולא יבינו ותכסם בושה וכלימה לז"א ויתרון דעת אז יהיה לבעלי מצות חלק בלמוד שילמדום תורה והגדילו השמחה וקורא אני אליהם יעמדו יחדיו והחכמה תחיה בעליה תרי דגם בעלי מצות רבים יחכמו. וזה רמז קראין שלח לחמך כלומר תעשה צדקה מגרנך ומיקבך. על פני המים היא התורה שתעשה צדקה עם בעלי תורה הם פני המים. כי ברב הימים בג"ע תמצאנו דרך מציאה שילמדוך תורה:

פסוק ו

בבקר זרע את זרעך. רז"ל דרשוהו עה"ת. ואפשר לרמוז דעל ידי תלמוד תורה מכניע קליפת זבוב כמ"ש לעיל ולכן ר"ת בבקר זרע את זרעך בגימטריא זבוב דהלימוד מהני לבטלה:

פסוק ט

שמח בחור בילדותך. אפשר לרמוז דאחת מטענות היצר הרע הוא שאומר לבחור תעשה כל אשר תאוה נפשך בעריות ובמאכלות אסורות ואח"כ תעשה תשובה וזה ריוח גדול לזכות בשני עולמות וזדונות נעשות כזכיות אמנם הבל יפצה פיהו דאומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה וזה שאמר שמח בחור בילדותך הם דברי היצר הרע ודבריו לעו ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט שכבר ידעת שהוא נגד רצון הבורא וגם על זה תענש מלבד עונש העבירות עצמם:

פסוק י

והסר כעס מלבך וכו'. בספר חסידים סימן תרנ"ב כתב שלא יכעוס ולא ישנא ולא יקנא כדי שיהא לבו פנוי לתורה שנאמר הסר כעס מלבך עכ"ד ושלשה אלה כעס קנאה שנאה סימן כק"ש נדף. ונרחיב קצת במה שאמרו תורה בעידנא דעסיק בה אצולי מצלא מיצר הרע. ואם כועס ובכלל שונא ומקנא בטל מתורה ושולט היצר הרע והיינו קראין הסר כעס מלבך אף בלב אם טבעך שונא קנאי וקפדן הסר כעס הסר דייקא שטבעך גורם לזה ואנכי מצוך הסר. ובזה והעבר רעה היצה"ר סט"א מבשרך שלא ישלוט בך ויהיה לבך פנוי לתורה. אי נמי שאין עצמותיו מרקיבין אם אין לו קנאה וזה שאמר הסר כעס מלבך ובכלל שלא יהיה קנאי ובזה והעבר רעה מבשרך דייקא ובשרך ישכון לבטח. אי נמי דעל ידי הכעס נעשה משכן לסט"א וכע"ז כמו שאמר בזהר הקדוש וזהו אף אם בא לכלל כעס הסר ובזה והעבר רעה הסט"א ששכנה בך:

פרק יב

פסוק ב

עד אשר לא תחשך השמש וכו'. אמר שתזכור הבורא בטרם יחשכו שלשה בחינות שהם שלשה זמנים לאדם. גידול. עמידה. ירידה. כנגד ימי הגידול אמר השמש שאדם עולה כעלות השמש בצאתו. וכנגד ימי העמידה. אמר האור שהוא השולט בחצי היום. וכנגד ימי הירידה המשיל נטיית האדם כאשר יחלש האור הגדול לאור הירח המתמעט. עד למדרגה מעטית ככוכבים ואז יתחילו ושבו העבים אחר הגשם שישובו מובאי הליחות להחלש ולהמנע מכחם בשוב העבים אחרי הזילם והתיכם הגשם שהמטירו למטה והעבים נפסדים מאליהם. מהר"א פריצול ז"ל בפירושו כתיבת יד:

פסוק ט

ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד וכו'. יש לרמוז מוסר כי הנה מי שהוא עסוק בהויות דאביי ורבא אשר כח בו למשקל ולמטרי בפלפל"א אריכתא פלפלת כל שהוא ראוי יאמר בלבו. מה לי לאבד הזמן ללמוד ספרי מוסר. אמנם לא צדק בזה כי צריך ללמוד ספרי מוסר כדי שילמוד לשמה ויקיים מצותיו יתברך. ואמרו רבותינו ז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ויעלה על לבו שמץ גאוה וכיוצא. וזה שאמר ויותר שהיה קהלת חכם והיה יכול לעסוק תדיר בדברי חכמה עמוקה ולא לאבד שום זמן רק כל מעייניו בדברים עמוקים. הוא לא כן עשה רק ברוב חכמתו עוד לימד דעת את העם המון ישראל ואזן וחקר וכו' כי זה עיקר גדול להתעסק במוסר ולזכות את הרבים:

פסוק יג

סוף דבר הכל נשמע וכו'. אפשר לרמוז דרך צחות ואסמכתא במה שאמרו בפסחים דף כ"ב דנחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש עד שבא ר' עקיבא ולימד את ה"א תירא לרבות ת"ח. ומקשים אמאי לא פירש בפסוק למען תירא את ה"א דכתיב קודם את ה' אלהיך תירא. ותירץ הרב הגדול שארנו מהר"ר ישראל זאבי זלה"ה במה שאמרו פרקא קמא דקדושין דף י"ז דר"מ סבר דמעניקין ה' סלעים מכל מין שהן חמשה עשר סלעים דיליף ריקם ריקם מבכור ופריך ואימא חמשה סלעים מכלהו ומשני אי כתיב ריקם לבסוף כדקאמרת השתא דכתיב ריקם בריקם שדי ריקם אצאן ריקם אגרן ריקם איקב. ולפי זה בקרא דלמען תירא את ה' אלהיך דכתיב תירא מעיקרא אני דורש תירא את שהוא מרבה לת"ח תירא ה' אלהיך הא כדאיתיה והא כדאיתיה. אבל בקרא דכתיב את ה' אלהיך תירא דכתיב תירא בסוף משמע בהשואה גמורה ומשו"ה פירש זהת"ד. וכתב הרב דבזה יתורץ מה שהקשה הרמ"ה בשאלות ותשובות סוף ספר תולדות אדם מהרשב"א ז"ל מקרא דכתיב ואהבת את ה' אלהיך עיין שם ולא זכר הרב ז"ל דהם תשובות מהרי"ל ז"ל ותשובה זו היא בריש תשובות מהרי"ל עיין שם. ואפשר להסמיך זה בקראין סוף דבר הכל נשמע וכו' הכונה סוף דבר התיבה שהיא אחרונה הכל נשמע דהכל בהשואה ושאני מהכתובה מעיקרא. דמעיקרא אמרינן שדי אחלוקה זו ושדי אחלוקה אחרת אבל אי כתיב בסוף הוא השואה ועם כל זה כתיב את האלהים ירא והיראה בסוף ואת לרבות ת"ח ומזה נשמע מעלת הת"ח. ואת מצותיו יתברך שמור תמתין לקיימם כלומר שתקבלם עליך וכשתבא מצוה לידך תקיים ובזה מעלה עליך כאלו קיימת הכל כמ"ש הרב כבוד חכמים ז"ל ובזה אתה שלם ברמ"ח אבריך שהם כנגד המצות וז"ש כי זה כל האדם. הוא ברחמיו יזכנו לקיים מצותיו ולעסוק בתורתו הקדושה תורת חיים: